

Eldgamle fangstanlegg i fjellene mellom Putten, Høvringen og Smuksjøseter - en liten veiledning for turgåere

Den som ferdes på stier mellom Putten seter, Smuksjøseter ved Høvringsvatn og Øigardseter Fjellstue på Høvringen vil gå forbi eller nær noen mange hundre år gamle kulturminner fra middelalderen. De forteller om liv og arbeid i eldre tider, kanskje helt tilbake til vikingtiden. De fleste er fangstanlegg fra tiden før skytevåpen ble tatt i bruk, da man jaktet på reinsdyr og elg med pil og bue, og med groper og graver som dyrene kunne falle ned i. På Høvringen er det også spor etter utvinning av jern fra myrmalm, jern som vikingene kunne bruke som våpen, men også som spydspisser og pilespisser når de jaktet på dyr.

Alle slike anlegg er automatisk fredet etter lov, fordi de er eldre enn reformasjonen – det vil si fra før 1539. Det må på ingen måte skades, for eksempel ved å ta stein fra dem, legge stein til dem, eller endre dem på andre måter. Alle er registrert av kulturminnevernet, og kan finnes ved å gå inn på ”Kulturminnesok.no”, og taste inn det nærmeste kjente geografiske sted, for eksempel ”fangstanlegg Høvringen”.

Det er fire typer automatisk fredede kulturminner vi kan lett kan finne frem til når vi går mellom reiselivsbedriftene i dette trekantsamarbeidet:

A Fangstanlegg i form av dype steinmurte fangstgraver

De steinmurte fangstgraver var beregnet særlig for fangst av rein. De var anlagt der jegerne visste at reinsdyrene hadde sine faste årlige trekkruter, som oftest høyt opp i fjellet, og der de gikk og beitet. Anleggene har to deler: en dyp firkantet grav, og et lavt ledegjerde ut fra hvert av gravens fire hjørner. Lengden på gravene har vært om lag 180 cm, bredden fra 60 til 80 cm, og dybden ned til 180 cm. Ledegjerdene har vært så lange at de har gått ut til nærmeste naturlige stengsel for beitende reinsdyr. De har gått rolig og gresset, og blitt ledet mot graven mellom ledgjerdene – altså ikke jaget. Over toppen av graven ble det lagt tynne trespiler, som underlag for et dekkende lag av mose. Et reinsdyr som falt nedi, kunne ikke komme opp ved egen hjelp.

I dag er gravene mer eller mindre sunket inn. Ledegjerdene er falt sammen og noen steder er de mer eller mindre gjengrodd. Bare en av dem er ennå merket i vårt område, og en annen er det skiltet opp til.

B Fangstanlegg i form av lave buede murer av naturstein - bågåsteller

Også disse lå ved reinsdyrenes trekkruter. Bågåsteller – eller buestillinger – er lave buede murer oppbygd av naturstein. Bak disse lå jegere med pil og bue, og skjøt på dyrene når de kom på passe avstand til å kunne treffe sikkert. Den buede formen viser hvilken vei dyrene kom fra – buen vender mot trekkretningen.

Forskere mener at bågåstellene er enda eldre enn de steinmurte fangstgravene. De ble gjerne anlagt i nærheten av enkeltliggende fangstgraver, men kan også finnes på steder uten fangstgraver. Både fangsgraver og bågåsteller ligger høyt fordi de trolig har ligget over datidens tregrense, som lå meget høyere enn i dag.

C Fangstanlegg i form av jordgravde runde groper

Denne typen fangstanlegg er runde og dype groper gravd ned i jord, og antas mest beregnet på jakt på elg. Rundt gropen er det som regel en tydelig opphøyd ring dannet av jorden som ble

kastet opp av gravingen. De er anlagt i elgens trekkruiter, og finnes gjerne i lange rekker på kanten av større vassdrag, som langs Høvringsåe mellom Høvringen og Smuksjøseter. De har trolig ligger i skog, og ligger som gjerne lavere enn de steinmurte fangstgravene for reinsdyr. Det er ingen bågasteller nær dem. Selv om toppen er rund, kan de ha hatt en mer rektangulær bunn, støttet opp av stolper eller stein. Gropenes størrelse varierer mye. En diameter målt på toppen av ringen rundt kan gjerne være på 5 til 8 meter. Også gropene har vært dekket til. Halvt nedhuggede trær kan ha blitt brukt som ledegjerder – men det kan man ikke se i dag.

De jordgravde fangstgropene er i dag ofte sterkt bevokst, og har høy buskvegetasjon ikke bare rundt seg, men også noen ganger oppi. De kan derfor være vanskelige å se, selv på få meters avstand. Ingen slike er ennå merket i vårt område. De er vanskelige å skille fra kullgroper når de ligger enkeltvis.

D Jernvinneanlegg og kullgroper

Før jern ble utvinnet av malm hentet fra gruver i fjellet (det skjedde i Norge først etter om lag 1600) ble jern utvinnet fra malm funnet i myrer, særlig i høyfjellet – såkalt myrmalm. Det skjedde i en ganske komplisert teknologisk prosess, med to hovedråstoffer: myrmalm og ved. Store mengder ved var nødvendig for å lage trekull, og trekull var nødvendig for å smelte myrmalmen slik at jernet ble skilt ut fra restproduktet som var slagg. Det anlegget som fremstilte jern av myrmalm blir kalt et jernvinneanlegg.

Det mest synlige minnet etter jernvinneanleggene er de ganske store gropene der ved ble stablet tett sammen, dekket til for å gi redusert tilførsel av luft, og påtent. Etter mange dager var veden ikke utbrent og blitt til aske, men var blitt til trekull. Trekullet gir høyere temperatur når det brenner enn ved, og det var nødvendig for å smelte myrmalmen, som krever ca 1300 grader C. Smeltingen skjedde i små ovner, som var laget slik at jern og slagg kunne skilles fra hverandre når myrmalmen smeltet. Slagget kunne ikke brukes til noe, men ble kastet til side i såkalte slagghauger. Ovnene var laget av stein, gjerne foret med leire.

Når arkeologer finner jordgravne groper sammen med slagg og rester av trekull kan de som regel konstatere med stor sikkerhet at det her er tale om et jernvinneanlegg, og ikke fangstgroper. Da er det ikke nødvendig å finne en ovn eller foreta noen utgravninger. For oss, som ikke er arkeologer, er det bare gropene som forteller om jernvinneanleggene. Vi skal verken lete etter trekull eller slagg, men må stole på skilting eller opplysninger vi f. eks. finner på ”Kulturminnesok.no”.

Fem områder med fortidsminner

For den stifarende i trekanten Putten seter, Smuksjøseter og Øigardseter Fjellstue på Høvringen er det slike fortidsminner særlig i fem områder: 1) Karihaugen mellom Putten og Høvringen, 2) Formokampen mellom Putten og Smuksjøseter, 3) ved Smuksjøseter, 4) langs stien mellom Smuksjøseter og Høvringen, og 5) i hytteområdet på Høvringen, med et eksempel på jernvinneanlegg like ved Fjellskolen.

For lokalisering vises det til kartet ”Høvringen. Turkart” som kan kjøpes i resepsjonene.

1 Fire steinmurte fangstgraver på Karihaugen

Den lettest tilgjengelige graven ligger ca 50 meter ned stien fra toppen (den går ned litt syd for toppvarden) mot Høvringen eller Putten (sti nr. 3, blåmerket). Stien går nesten rett over

graven, som er ganske nedrast. Det er skiltet ”Kulturminne” mot en annen grav fra stien som kommer opp fra (eller ned til) Putten. Graven ligger under 100 meter fra skiltet, og utmerker seg med to meget lange ledegjerder. Om man går ca 150 meter nordover (ned en gresskledd bak og opp en annen) ligger det en grav til. Den fjerde graven ligger like syd for masten man passerer på stien til eller fra Putten. Den er svært nedrast, og ledegjerdene ganske tilgrodd.

2 Fangstgraver og et massefangstanlegg på Formokampen

Like ved varden på toppen av Formokampen står det et informasjonsskilt om massefangstanlegget der. Den tydeligste del av anlegget er en stor steinmurt bås rett under toppen. Det er også et informasjonsskilt ved en sterkt nedrast fangstgrav der turmål nr. 1 fra Høvringen når opp til ryggen mot Formokampen, like ved der Turmål nr. 1 fra Putten når samme stedet på ryggen. Om man ikke går langs ryggen, men i den mer gresskledd skråningen vest for den, kan man lett finne de to fangstgravene som er der, den ene høyere beliggende enn den andre.

3 Fangstgrav og bågåsteller ved Smuksjøseter

Om man går den øvre stien mot Peer Gynt-hytta, via Kjondalen, er det etter ca 1 km skiltet opp mot en fangstgrav. Det er ganske bratt opp. Men når man når opp dit blir man rikelig belønnet: det er en de vakreste og mest intakte fangstgravene i hele Rondane. Dessuten er utsikten storslått!

Går man den nedre T-merkede stien mot Peer Gynt-hytta, langs Høvringsvatna, vil man på flere steder på høyre side av stien, før man kommer til det midtre vannet, kunne se flere bågåsteller. De kan se ut som legjerder laget av turister, men er etter all sannsynlighet bågåsteller. Ikke gjør noen endringer på dem! Etter ca 2 km fra Smuksjøseter er det et stort antall bågåsteller nord-øst for stien. De ligger på en steinsatt flate omtrent 100 meter ovenfor stien. Et større bågåstille ligger midtveis mellom stien og denne flaten. De fleste bågåstellene der kan være vanskelige å skille fra de steinene som naturen selv har lagt der. Det har åpenbart vært en trekkrute for reinsdyr på tvers av dalen.

4 Jordgravne fangstgroper langs Høvringsåe mellom Smuksjøseter og Høvringen

Det ligger i alt 18 fangstgroper langs stien mellom Høvringen og Smuksjøseter, på nordsiden av Høvringsåe. Den øverste ligger ca 2,5 km fra Smuksjøseter, den laveste bare om lag 100 meter fra Brekkeseter (om man følger stien ned mot brua over Høvringsåe). De er ikke merket. Men ved noen ligger det på stikanten noen lyse stener på rad som peker mot en grop.

5 Jernvinneanlegg på Høvringen

Jernvinneanleggene fremtrer i dag bare som kullgroper, som ligner fangstgropene. Det er om lag 10 slike på Høvringen, ingen er ennå merket. De kullgropene som er lettest å finne ligger utenfor gjerdet mot Formoseter, like ved Fjellskolen. Det er to store groper, og to mindre. Ikke let etter slagg eller kull! Produksjonen av jern har vært betydelig på Høvringen, og går kanskje tilbake til 1300-1500-tallet. Det er før de første setrene ble anlagt her.

Denne oversikten er laget av Dag Solhjell for Putten Seter, Smuksjøseter, Øigardseter Fjellstue og Rondane Haukliseter Fjellhotell. Den kan ikke kopieres av andre uten etter tillatelse fra ham.

Høvringen, 21. juli 2019
Dag Solhjell